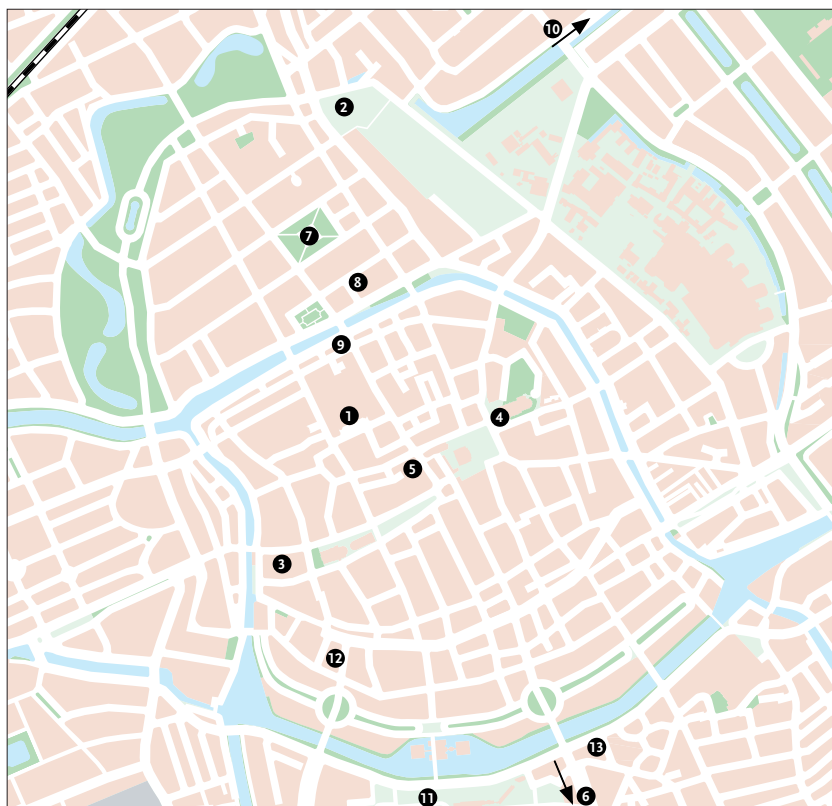




Afb. 1. Situatietekening met daarop aangegeven de ligging van de in dit hoofdstuk behandelde gebouwen.
Tekening: Dienst RO/EZ en Studio van Stralen.

Verslag restauraties in 2009

Berend Raangs, Claudia Versloot en Joris van Haaften

Inleiding

In dit verslag geven wij u een bloemlezing van de werkzaamheden met betrekking tot monumenten in 2009. Het aantal aanvragen voor vergunning om Rijks- en gemeentelijke monumenten te mogen wijzigen bedroeg precies 150. Daarnaast waren er 31 sloopaanvragen voor gebouwen of onderdelen daarvan in Beschermd Stadsgezicht. Zoals gebruikelijk gaan we in dit verslag in op ongeveer 10 procent hiervan (afb. 1). De meeste aanvragen hadden betrekking op herstelwerkzaamheden of wijzigingen.

De gemeente wordt helaas in toenemende mate geconfronteerd met illegaal uitgevoerde werkzaamheden. Die hebben in de meeste gevallen al dan niet opzettelijke vernieling van cultuurwaarden tot gevolg, afgelopen jaar in één geval zelfs tot sloop van een hele boerderij. De illegale werkzaamheden leiden tot tijdrovende handhavingstrajecten die een fors beslag leggen op de beschikbare capaciteit van bouwinspecteurs en monumenten-medewerkers. De cultuurhistorie is daarbij desondanks altijd de verliezende partij, want weg is weg. Gedwongen terugbrengen in de oude staat, als dat al lukt, verandert daar niets aan. Ook het strafrechtelijke traject schiet tekort. De boetes staan in geen verhouding tot de opbrengst die met de overtreding kan worden gerealiseerd. En ook hier geldt dat zaken worden geseponeerd en dus helemaal niet tot een vorm van vervolging leiden. Misdaad loont.

1. Academiegebouw Broerstraat 5 (Rijksmonument/RM), grafzerken

Het huidige Academiegebouw is gebouwd op de fundamenteën van zijn in 1906 door brand verwoeste voorganger¹. Laatstgenoemde was in 1857 gereed gekomen en gesitueerd op het terrein van het voormalige Franciscaner klooster, het Broer klooster. Een aantal gebouwen daarvan is sinds de stichting van de universiteit in 1614 hierbij in gebruik genomen. Dit betrof ondermeer de voormalige kloosterkerk, die ter plaatse van de huidige universiteitsbibliotheek stond. Het koor van de kloosterkerk diende als academiekerk en promotie-aula tot de kerk in 1821 werd teruggeven aan de katholieken².

In de Academiekerk zijn curatoren en hoogleraren begraven, soms met hun familie. Bij de sloop van de kerk in 1829 zijn twaalf hardstenen grafzerken bewaard gebleven, waaronder die van Ubbo Emmius, de stichter van de Groningse universiteit. Onduidelijk is of de zerken onderdeel uitmaken van een veel groter aantal en zo ja waar de andere zerken dan zijn gebleven. Na de gereedkoming van het (oude) Academiegebouw in 1857 kregen de twaalf zerken een plaats in

1. Raangs en Van Haaften 2003, 52-54 en Raangs en Van Haaften 2009, 53-54.

2. Van der Werff, Overbeek en Havinga 2005, 27-28.

het souterrain, in de uitbouw onder het trappenhuis. Daar hebben ze de brand van 1906 doorstaan en omdat het nieuwe Academiegebouw op de fundamenteën van het oude werd opgetrokken, kwamen ze vanzelf in het souterrain van het huidige Academiegebouw terecht.

Behoeftte aan upgrading en uitbreiding van ondermeer de horeca-ruimten in het huidige Academiegebouw leidde enkele jaren geleden tot een plan voor een verbouwing van de dichtgezette voormalige binnenplaatsen achter het hoofdbouw. Daarbij werd gekozen voor een moderne invulling en een betere aansluiting op de architectuur van het oorspronkelijke gebouw door de weggetimmerde ramen en het metselwerk van de oorspronkelijke buitengevels van het gebouw in het interieur weer zichtbaar te maken.

In de kelderruimten, waar keukens en installaties zijn ondergebracht, bleek een architectonisch interessante ruimte onder het trappenhuis geschikt om als bistro te worden ingericht. Hier lagen echter de twaalf grafzerken. In eerste instantie wilde het universiteitsbestuur de zerken in de tuin achter het gebouw opstellen. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg adviseerde hierover echter negatief vanwege de slechte staat waarin de stenen zich na verhuizing en brand bevonden. Een ander idee was om de zerken van de belangrijkste personen naar de Martinikerk te verhuizen. Vanuit de instandhoudingsgedachte vond de gemeente dit geen goed idee. Enerzijds omdat de groep zerken dan gesplitst zou moeten worden, anderzijds omdat een deel van de zerken dan wéér op een andere locatie zou worden ondergebracht. Een voorstel van de gemeente om de zerken te laten liggen en er een beloopbare glazen vloer over te leggen, werd door het universiteitsbestuur helaas ter zijde geschoven. De gehele discussie stond onder toenemende tijdsdruk omdat de verbouwwerkzaamheden hierdoor werden opgehouden. Zonder overleg met de gemeente zijn de zwaar beschadigde zerken gelicht en overgebracht naar Steenhouwerij Buitenpost B.V. Dit bedrijf zag kans de vele brokken zorgvuldig aan elkaar te lijmen en de slordige uitgevoerde oude-



Afb. 2. Broerstraat 5, de gerestaureerde zerken staand langs de gangwand in het souterrain.
Foto: RUG FB/Fotodienst.



Afb. 3. Broerstraat 5, de zerk voor Ubbo Emmius in de hal van het Academiegebouw.
Foto: RUG FB/Fotodienst.

re reparaties bij te werken. In goed overleg met de afdeling Vastgoed en Investeringsprojecten van de universiteit is uiteindelijk besloten de gerestaureerde zerken staand op te stellen langs een gangwand in het souterrain (afb. 2). Op verzoek van het universiteitsbestuur kreeg de zerk voor Ubbo Emmius, die wordt beschouwd als stichter van de universiteit, een plaats in de grote ontvangsthal van het Academiegebouw (afb. 3).

2. Bloemsingel 10, voormalig chemisch laboratorium (Gemeentelijk monument/GM)

Het chemisch laboratorium van de Rijksuniversiteit van Groningen was aanvankelijk ondergebracht in het Prinsenhof. Voor nieuwbouw werd ruimte gevonden op een terrein in het noorden van de stad dat vrij was gekomen na de slechting van de vestingwerken. De bouw van het laboratorium vond plaats tussen 1910 en 1912 onder verantwoordelijkheid van de Rijksgebouwendienst. Het ontwerp was van de hand van architect J.A. Vrijman, die in 1906 ook het ontwerp had geleverd voor het nieuwe Academiegebouw aan het Broerplein.

Oorspronkelijk had het chemisch laboratorium een T-vormige plattegrond met een oost-, een zuid- en een westvleugel. De zuidvleugel met bibliotheek en een groot en klein auditorium was bestemd voor onderwijs. De west- en oostvleugel respectievelijk voor organische chemie, en voor anorganische en fysische chemie. Het gebouw heeft in hoofdopzet een vrij sobere uitstraling, maar het risalerende middenfront met hoofdingang, kroonlijst en fronton werd monumentaal vormgegeven. De overige gevels hebben eenvoudiger vensters met bovenramen met roeden en onderramen met stolpen.

Het gebouw is enkele malen fors uitgebreid. In de jaren 1926-1928 zijn de beide uiterste gevels in zorgvuldig aangepaste sobere vorm verlengd en aan de zuidzijde met elkaar verbonden. Hierdoor kreeg de plattegrond van het gebouw de vorm van een acht met twee binnenpleinen. Tussen 1957 en 1961 kreeg het gebouw aan de oostzijde nog een nieuwe moderne aanbouw en zijn de binnenplaatsen op begane grond volgebouwd.

Nadat de Rijksuniversiteit het gebouw in 2000 buiten gebruik had gesteld, is geprobeerd een nieuwe bestemming te vinden. Na een aantal mislukte initiatieven heeft woningcorporatie Nijestee het gebouw aangekocht. Samen met Stichting COB10 (Cultureel Ontwikkelen Bloemsingel 10) en het Centrum voor particuliere bouw KUUB groeide vanaf 2005 het initiatief om het gebouw om te vormen tot een verzamelgebouw voor culturele functies. In het gebouw zouden ateliers, commerciële bedrijfsruimten, horeca, gastenverblijven voor kunstenaars en woningen moeten worden ondergebracht.

Uiteindelijk zijn in het gebouw 28 koopwoningen en 31 koopateliers gerealiseerd, daarnaast zijn er nog 24 starterateliers. Op de noordwesthoek langs het Boterdiep is een horecagelegenheid ondergebracht, in de middenvleugel een zalenaccommodatie. De aanbouw uit 1961 werd afgebroken evenals de bebouwing op beide binnenpleinen.

Om een dergelijk ambitieus programma binnen het gebouw te realiseren, was een omvangrijke verbouwing noodzakelijk. Hiervoor tekende DAAD Architecten b.v. uit Beilen. De grootste ingreep was het opheffen van de oorspronkelijke omvangrijke gangenstructuur in het gebouw. De onpraktische verkeersruimte kon daardoor worden omgezet in woonruimte. Gevolg hiervan was wel dat de woningen en ateliers buitenom toegankelijk gemaakt moesten worden. Het oostelijke trappenhuis, dat de verbinding vormde met de gesloopte



Afb. 4. Bloemsingel 10, oorspronkelijk interieur van het groot auditorium.
Foto: J.J. Folkers, collectie RHC Groninger Archieven, inv.nr. 1785-3958.

aanbouw uit 1960, fungeert nu als entree voor de woningen die in de vroegere laboratoriumvertrekken en de langskappen zijn ingericht. In de kap van de centrale vleugel bevinden zich verhuurbare bedrijfsruimten. De starterateliers kregen een plaats in het souterrain, waarvoor in de hardsteen bekleding enkele vensters moesten worden gewijzigd in deurkozijnen. In de algemene ruimten is voor zover mogelijk de authentieke afwerking van vloeren, trappen met leuningen, plafonds en dergelijke zoveel mogelijk bewaard. Het oorspronkelijke interieur van het groot auditorium (afb. 4) is helaas gesloopt omwille van betere gebruiksmogelijkheden van de ruimte. De nog uit de bouwtijd daterende leibedekking bleek aan het einde van de levensduur en is daarom integraal vernieuwd. Als afsluiting van het revitaliseringsproject is het grote gesmede hek langs de Boteringesingel gerestaureerd (afb. 5).



Afb. 5. Bloemsingel 10, entree na restauratie en herbestemming. Foto: B. Raangs, collectie Dienst RO/EZ.

3. Brugstraat 18-20 (GM)

De bebouwing van de Brugstraat behoort tot de oudst bewaard gebleven delen van de middeleeuwse stad. Het pand Brugstraat 18-20 is een van de middeleeuwse huizen in de zuidelijke gevelwand en is recent aangewezen als gemeentelijk monument. Aan de buitenzijde valt het pand op door zijn aanzienlijke bouwmassa en forse middeleeuwse kap. De kern van het voorhuis dateert in aanleg uit de 14e eeuw. Op grond van dendrochronologische dateringen moet het achterhuis rond 1436 zijn gerealiseerd. Omstreeks 1470 werd het pand ingrijpend verbouwd en onderkelderd, waarbij het de huidige afmetingen kreeg. Ondermeer de dendrochronologisch gedateerde kapconstructie dateert nog uit deze periode. Opvallend zijn de vier grote 16e-eeuwse kruiskozijnen in de westgevel, die later zijn dichtgemetseld (afb. 6). In de 17e eeuw werd het huis overlangs gesplitst door van de begane grond tot in de nok een scheidingswand aan te brengen (afb. 7). De voorgevel bevat voor een deel nog middeleeuws metselwerk. Omstreeks 1870 is het pand inpandig ingrijpend verbouwd door er een extra verdieping in aan te brengen. Hiervoor werd de verdiepingsbalklaag lager geplaatst en de zolderbalklaag hoger. Ook werden toen twee winkelpuien geplaatst, de linker tamelijk rijk vormgegeven en de rechter sober³.



Afb. 6. Brugstraat 18-20, westelijke zijgevel. Opmeting en tekening: F.J. van der Waard en A. Reinstra.

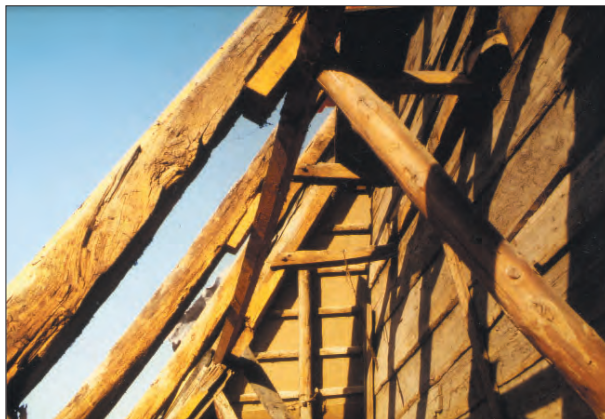
Tijdens het traject van voorbescherming en definitieve aanwijzing als gemeentelijk monument zijn de beide eenheden verschillende keren van eigenaar gewisseld. De laatste en huidige is eigenaar van het gehele pand geworden. Hij wilde het al enkele honderden jaren gesplitste pand op de begane grond weer samenvoegen tot één winkel met één pui en één entree. In een eerder stadium was een vorige eigenaar een dergelijk verbouwingsvoorstel ontraden, omdat uit-

3. Zie verslag bouwhistorie in dit jaarboek.

Afb. 7. Brugstraat 18-20, gepot-dekselde houten scheidingswand tot in de nok.

Foto: A. de Goojer, collectie

Dienst RO/EZ.



voering ervan te zeer zou ingrijpen in de aanwezige bouwhistorische waarden. Door de splitsing van het pand in de 17e eeuw waren namelijk twee afzonderlijke eenheden ontstaan, die sinds die tijd ieder hun eigen ontwikkeling hadden ondergaan. Na de nodige discussie met de eigenaar en de bereidheid hem tegemoet te komen vanwege de recente aanwijzing tot monument, ging de gemeente toch akkoord met samenvoeging van de beide winkelruimten. Hierbij werd wel als voorwaarde gesteld dat de tussenwand bleef staan en alleen geperforeerd zou worden. Tevens is afgesproken dat de karakteristieke onderdelen in beide helften behouden zouden blijven en de winkelpuien gerestaureerd zouden worden.

Bij de uitvoering van de werkzaamheden bleek de tussenwand constructief zo zwak dat deze op instorten stond. Slechts een deel van de wand kon uiteindelijk

Afb. 8. Brugstraat omstreeks 1916 naar het oosten gezien. Het pand rechts met uithangbord is Brugstraat 18-20.

Foto: P.B. Kramer, collectie RHC Groninger Archiven, inv.nr. 1785-0893.



met behulp van ingebrachte staalconstructies behouden worden. Ook enkele andere inbouwwanden die constructief moeilijk konden worden versterkt, zijn uiteindelijk toch gesloopt. De aanvrager nam het overigens niet zo nauw met de verleende vergunning. Om een groter gelijkvloers winkeloppervlak te kunnen realiseren, werd het buiten de kelder uitstekende deel van de middeleeuwse kelderbalklaag ingekort. Toen de gemeente hierover verhaal kwam halen, kwam de eigenaar met het verhaal dat inbrekers niet alleen zijn gereedschap hadden gestolen, maar ook de balken hadden afgezaagd en meegenomen(!).



Afb. 9. Brugstraat 18-20, na herstel van de 19e-eeuwse winkelpuien.
Foto: B. Raags, collectie Dienst RO/EZ.

Bij de ontmanteling van de omtimmeringen van de beide winkelpuien bleek dat grote delen van de 19e-eeuwse winkelpuien bewaard waren gebleven. Met behulp van oude foto's konden beide puien worden gereconstrueerd (afb. 8). Vervolgens zijn beide puien opnieuw van een kleurige afwerking voorzien, waardoor de tweedeling die zich ook in het overige deel van de gevel manifesteert, duidelijk zichtbaar is gebleven (afb. 9).

4. Martinikerkhof 1, Martinitoren (RM)

Drie doden in enkele jaren tijd waren aanleiding voor de gemeente om de Martinitoren in november 2006 voor publiek te sluiten. Na het aanbrengen van een tijdelijke kooiconstructie op de eerste trans, om de trap van het onderste torensegment naar die van de hogere te kunnen vervolgen, kon de toren in de zomer van 2007 weer worden opengesteld. Ondertussen werd gewerkt aan een definitieve oplossing. Het ontwerp daarvoor moest enerzijds de veiligheid van bezoekers garanderen en anderzijds recht doen aan het monumentale karakter van de toren. In een zorgvuldig traject zijn in overleg met ondermeer de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de Vrienden van de Stad, verschillende kooi- en hekvarianten, in staal en glas de revue gepasseerd. Vervolgens zijn diverse proefstukken op de toren geplaatst. Uiteindelijk heeft de gemeenteraad gekozen voor een zo rank mogelijk hekwerk van ronde spijlen. De spijlen buigen uit over de ruim 30 cm brede balustrade en vervolgens weer naar binnen. Hierdoor kan de bezoeker ook bijna recht naar beneden kijken (afb. 10). De spijlen,



Afb. 10. Martinitoren, uitzicht door de uitgebogen spijlen, met op de voorgrond de kleine zonnwijzer.
Foto: Chris Emaar, collectie Dienst RO/EZ.

hart op hart 125 mm, zijn ingeklemd in de vlonders die los op de trans liggen. Het beveiligingshek hoefde daardoor op geen enkele plaats aan de toren of de balustrade vastgemaakt te worden. Begin 2010 is de beveiligde toren door wethouder Visscher weer definitief voor publiek opengesteld.

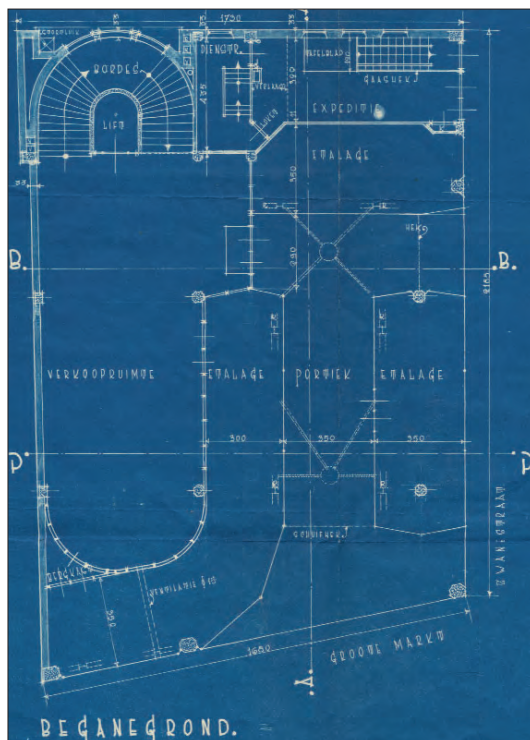
5. Guldenstraat 40-44, Zwanestraat 2 (GM)

Het pand is kort voor de oorlog gebouwd in opdracht van J.L. Brenninkmeijer (C&A) als modehuis H.B, naar ontwerp van architect G.A. Heldoorn uit Leeuwarden. De architectuur is vrij traditioneel en verwant aan de stijl van de Delftse school. Bij de bevrijding van Groningen zijn dak en bovenste verdieping op 15 april



Afb. 11. Grote Markt, noord- en westwand na de verwoesting in 1945. In het midden Guldenstraat 40-44 zonder dak. Op de voorgrond een togevel met schoorsteen van de Hoofdwacht.
Foto: collectie RHC Groninger Archieven, inv.nr. 1785-23244.

1945 door brand verwoest (afb. 11). In 1947 is de oorlogsschade naar oorspronkelijk ontwerp hersteld. Karakteristiek voor het ontwerp zijn de de sterk verticale geleiding van de ramen, het fraaie metselwerk, de oorspronkelijk voor een deel open-gewerkte begane grond met eilandetalages en een bijzonder trappenhuis met fraai glas in lood⁴. De begane grond en de winkelpuien zijn sinds 1974 meerdere malen gewijzigd. Daarbij zijn de puien steeds verder gesloten en naar voren geplaatst, waardoor het oorspronkelijke karakter geheel verloren is gegaan (afb. 12).



Afb. 12. Guldenstraat 40-44, plattegrond begane grond in 1939 met eilandetalages en monumentale trap. Tekening: bouwdoSSIers gemeente Groningen.

De huidige gebruiker, Parfumerie Douglas, had de wens om de op dat moment leegstaande eerste en tweede verdieping bij de zaak te betrekken. Een vergunning werd aangevraagd voor het opnieuw toegankelijk maken van het trappenhuis aan de achterzijde van het pand, het aanbrengen van roltrappen van begane grond naar eerste verdieping, het opnieuw wijzigen van de entreepui in de voorgevel en het opheffen van de entree in de zijgevel ten behoeve van de bovenverdieping. De voorgestelde wijzigingen hadden merendeels betrekking op later ingebrachte elementen en zouden de monumentwaarden niet wezenlijk aantasten. Dit gold niet voor het aanbrengen van roltrappen omdat hiervoor een forse ingreep in de hoofdconstructie van het gebouw nodig was. Het belang van de aanvrager om het winkeloppervlak te kunnen vergroten en het feit dat daardoor de verdiepingen hun oorspronkelijke functie terug kregen en het trappenhuis weer onderdeel zou gaan uitmaken van de winkel, hebben de doorslag gegeven om de gevraagde vergunning te verlenen. De eerste verdieping is nu in gebruik als winkelruimte. De tweede verdieping is bestemd voor kantoor-, personeels- en magazijnruimten en een schoonheidssalon.

4. Overbeek 1999, 95-96.

6. Hereweg 128, voormalige cellulaire strafgevangenis, thans Dr. S. van Mesdagkliniek (RM)

Als gevolg van de wijziging van het detentiestelsel na de Franse Tijd ontstond aan het einde van de 19e eeuw een groot tekort aan cellen. Het ministerie van Justitie deed al het mogelijke om door de bouw van nieuwe gevangenissen dit tekort terug te dringen. In de stad Groningen moest het *huis van burgerlijke en militaire verzekering* daarom hoognodig worden vervangen. In 1881 kwam hiervoor een terrein beschikbaar op een deel van de voormalige linie van Helpman ten zuiden van het Sterrebos. Het nieuwe complex kwam in 1883 gereed (afb. 13)⁵.



Afb. 13. Hereweg 128, front kort na de bouw.

Foto: Fr. Jul. von Kolkow, collectie RHC Groninger Archieven, inv.nr. 1785-19517.

Het gevangeniscomplex is ontworpen door J.F. Metzelaar die als architect bij het ministerie van Justitie was aangesteld. Het is als vleugelgevangenis gebouwd volgens de regels van het cellulair systeem. Het complex heeft twee evenwijdig aan de Hereweg gelegen vleugels. Haaks hierop staat een verbindingsvleugel met aan de kop het entreegebouw met kantoren. In het achthoekige gebouw in het centrum van het complex bevindt zich het centrale trappenhuis voor de ontsluiting van de verschillende vleugels en verdiepingen. Oorspronkelijk stond aan de achterzijde een kerk die bij de verbouw tot van Mesdagkliniek is afgebroken.

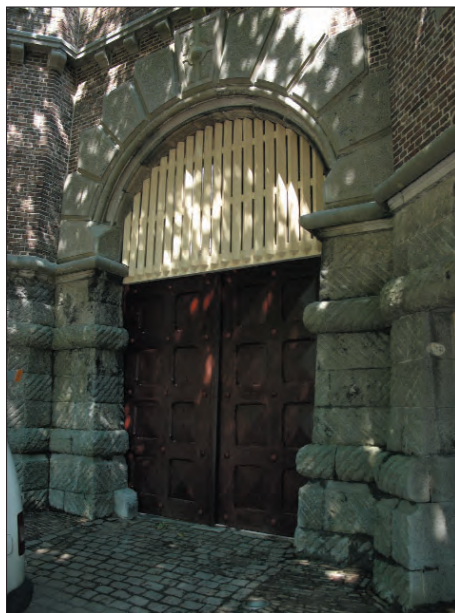
De gevangenis manifesteert zich aan de Hereweg met een poortgebouw met forse veelhoekige torens en aansluitende muren die op de einden ronde torentjes hebben. Muren en torens hebben kantelen, waardoor het geheel er uitziet als een onneembare vesting.

In 1997 begon Rijksgebouwendienst zonder overleg met de gemeente grote delen van het metselwerk van het torentje op de zuidwesthoek te vervangen. Omdat hiervoor geen vergunning was aangevraagd, zijn de werkzaamheden door de gemeente stilgelegd. Aanleiding voor de grootschalige ingrepen was een in 1996 door TNO Bouw uitgebracht rapport waarin gewag werd gemaakt van onsamenghangend metsel- en voegwerk, mogelijk als gevolg van vorstschade⁶. Pas in 2007 is uiteindelijk een monumentenvergunning aangevraagd. Het eerder genoemde TNO-rapport diende daarbij als basis voor een bestekomschrijving. Door een pro-

5. Van der Peet en Steenmeijer 1995, 309 e.v.

6. TNO-rapport 96-BT-R1014 d.d. 31 juli 1996.

Afb. 14. Hereweg 128, toegangspoort na
herstelwerkzaamheden.
Foto: Berend Raangs, collectie Dienst
RO/EZ.



cedurefout werd de vergunning helaas ‘van rechtswege’ verleend en kon de aanvrager alsnog zijn gang gaan. Zover kwam het gelukkig niet want voegbedrijf Vogel-sang uit Sneek dat in 2009 met de werkzaamheden werd belast had ernstige twijfel over de voorgenomen aanpak. Het gevolg was een hernieuwde discussie over nut en noodzaak, met een veel bescheidener aanpak als uitkomst. Geredeneerd vanuit de instandhoudingsgedachte is afgezien van de integrale vervanging van metsel- en voegwerk en zijn alleen slechte plekken aangepakt. De zware deuren in het poortgebouw waren in het verleden met ijzerwerk opgelapt. Bij de herstelwerkzaamheden is dit verwijderd en zijn de aangetaste houten delen met bijpassend hout uitgestukt. Tijdens deze werkzaamheden kwam een paars-rode dodekop op als de oorspronkelijke kleur tevoorschijn. Deze is opnieuw aangebracht (afb. 14).

7. Nieuwe Kerkhof 1, Nieuwe Kerk, orgel (RM)

De vroeg 17e-eeuwse uitbreiding van de middeleeuwse stad in noordelijke richting is goed weergegeven op de stadsplattegrond van Egbert Haubois van omstreeks 1643. Hierop is te zien dat binnen een ommuurd rechthoekig kwadrant *Het nieuwe-Kerck-hoff VanSt Walburg* was gesitueerd. Pas in 1660 wordt overwogen om hier een nieuwe kerk op te richten. In 1665 is de bouw van de Nieuwe of Noorder Kerk gereed. Het ontwerp is van Coenraad Roeloffs. Hij was hiervoor door het stadsbestuur naar Holland gestuurd om daar de eerste nieuwe protestantse kerken van na de Reformatie te bekijken. Hij lijkt vooral geïnspireerd te zijn door de Noorderkerk in Amsterdam, waarmee de Nieuwe Kerk opmerkelijke gelijkenis vertoont. Evenals de Noorderkerk in Amsterdam heeft de Groningse Nieuwe kerk een plattegrond als een Grieks kruis met in de binnenhoeken dienstvertrekken met elk een eigen ingang. Het 17e-eeuwse gebouw is relatief goed bewaard gebleven, alleen de gevels van de dienstvertrekken zijn in 1860 onder leiding van architect J.F. Scheepers ‘gemoderniseerd’. Bij de restauratie van 1970-1971 is de gevel van het zuidwestelijke dienstgebouw weer teruggerestaureerd in de 17e-eeuwse vorm.

Afb. 15. Nieuwe Kerk, ontwerp-
tekening van Petrus van
Oeckelen voor het rond 1830
gebouwde orgel. Collectie
RHC Groninger Archieven,
inv.nr. 1536-2702.
Foto: Taco Tel, collectie
Dienst RO/EZ.



Het interieur van de kerk dateert voor een belangrijk deel uit de bouwtijd. Dit betreft onder meer de forse kansel met doophek, een stadsgestoelte en in de armen van het Griekse kruis, galerijen met trapopgangen, alles fraai versierd en uitgevoerd in eikenhout. De galerij in de westelijke arm was oorspronkelijk bestemd voor de Groene Wezen, deze is in 1831 opgeofferd voor het aanbrengen van een orgelbalkon. In 1826 had de kerk namelijk een legaat gekregen van koopman Jan Reinders Oortsema, waaruit de bouw van een orgel bekostigd kon worden. Orgelbouwer Petrus van Oeckelen te Harenermolen kreeg de opdracht om een ontwerp en een bestek voor een orgel te maken. Bij de aanbesteding van het werk kwam Johannes Wilhelmus Timpe, orgelmaker te Groningen, echter als één na laagste inschrijver uit de bus en hem werd het werk gegund. In 1831 heeft hij het drieklaviers orgel bestaande uit Hoofdwerk, Rugwerk en Bovenwerk en een vrij pedaal opgeleverd. Het ontwerp voor de orgelkasten van Van Oeckelen is bewaard gebleven (afb. 15). Het front is geïnspireerd op het grote Müllerorgel in de Bavokerk in Haarlem.

Het orgel is niet ongeschonden door de tijd gekomen. Tussen 1892 en 1942 werden diverse aanpassingen doorgevoerd, die bij een restauratie tussen 1976-1980 deels weer ongedaan zijn gemaakt. In 1988 zijn nog ontbrekende tongwerken aangebracht. Na de grote restauratie heeft het orgel echter nooit naar behoren gefunctioneerd omdat de tractuur, het mechaniek tussen de toetsen en registers enerzijds en de windladen waarop de pijpen staan anderzijds, grote speelproblemen bleef vertonen. Dit was het gevolg van een instabiele constructie van de hoofdkas, die weer samenhang met verzakking van de orgelgalerij onder het gewicht van het enorme orgel.

Door de grote druk op de Rijkssubsidiebudgetten en het feit dat het orgel nog relatief recent gerestaureerd was, kon voor het constructief herstel en de gewenste restauratie van de tractuur in de jaren negentig geen subsidie beschikbaar worden gesteld. Pas bij de prioriteitstelling bij de beëindiging van de rijkssubsidieregeling in 2004 bleek deze restauratie alsnog inpasbaar.

In de tussentijd had het kerkbestuur Stef Tuinstra als nieuwe orgeladviseur aangesteld, die andere opvattingen en wensen over de restauratie had. Naast de eerder genoemde punten zou nu ook een klanktechnische restauratie noodzakelijk zijn en werd het terugbrengen van de kleurige afwerking van de kas in de oorspronkelijke staat zeer wenselijk geacht. Klanktechnisch herstel werd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de gemeente Groningen afgewezen vanwege de nog recente restauratie. De wens om de oorspronkelijke afwerking van de kassen terug te brengen leverde een langdurige discussie op. Als vergunningverlener had de gemeente aarzelingen uitgesproken over het voornemen maar het kerkbestuur diende hier desondanks een aanvraag voor in. In een bijgevoegd rapport werd ingegaan op de historische ontwikkeling van de kleurige afwerking⁷.



Afb. 16. Nieuwe Kerk, de naam van de orgelbouwer, aangebracht boven het klavier midden onder het hoofdwerk van het orgel. Foto: Stef Tuinstra.

In 1831 waren de eikenhouten kassen opgeleverd met een vrij transparante houtimitatie die vervolgens was geolied, waardoor het een rode gloed kreeg (afb. 16). De draperieën (gordijntjes) en ornamenten in de pijpvelen en de beelden waren zinkwit geschilderd en gehoogd met rozenobel goud. Al in 1860, het jaar waarin in de kerkruimte onder andere nieuwe kerkbanken zijn geplaatst, werd de kleurstelling gewijzigd in een dekkende imitatie van roodbruin eikenhout. Ornamentiek en beelden werden daarbij in een ebbenhout zwarte kleur geschilderd, wat overigens afweek van het bestek waarin was voorgeschreven dat ze een witte afwerking zouden krijgen.

De bij de restauratie aanwezige diep donker paarsbruine afwerking is waarschijnlijk in 1912 aangebracht. Draperieën, ornamenten en beeldjes kregen toen een bronsgroene kleur, gehoogd met goud. Deze afwerking werd bij de restauratie van 1976-1980 provisorisch bijgewerkt.

Terug gaan naar de situatie van 1831 zou neerkomen op het verwijderen van alle latere afwerkingen. Omdat dit strijdig is met de instandhoudingsopdracht van de Monumentenwet kon dit verzoek niet worden gehonoreerd. Uit een proef bleek het te verwachten resultaat bovendien twijfelachtig. Handhaving van de bestaande afwerking was daarom het meest wenselijk. Daarbij speelden natuurlijk ook de kosten van een en ander een rol. Na inwinning van een extern advies,

7. Hut en Tuinstra 2005/2006.

8. Folkers e.a. 2008.



Afb. 17. Nieuwe Kerk, orgel na restauratie en conserverend kleurherstel. Foto: Stef Tuinstra.

is uiteindelijk toch voor een terughoudende benadering gekozen⁸. Daarbij zijn de oude verflagen bewaard gebleven, zijn ontbrekende delen van de ornamentiek aangevuld, is bijgeschilderd en is het verguldsel gecompleteerd (afb. 17). Deze werkzaamheden zijn uitgevoerd door Helmer Hut. Orgelbouwer Mense Ruiter zorgde voor versteviging van de kas van het hoofdwerk en restaureerde en stabiliseerde de tractuur. Daarnaast zijn de windladen geïnspecteerd en hebben kleine herstelwerkzaamheden plaatsgevonden. Om verder verzakken van de galerij te kunnen corrigeren, zijn onder de pilaren instelbare vizels geplaatst. Op 6 november 2009 is het orgel weer in gebruik genomen.

8. Ossenmarkt 7 (RM)

Op de noordoostelijke hoek van de Ossenmarkt met de Marktstraat werd volgens de vergunning in 1865 een nieuw groot blokvormig woonhuis gebouwd (afb. 18). Uit bouwhistorisch onderzoek is echter gebleken dat bij de bouw een bestaande kelder, fundamenteën en mogelijk ook delen van ouder opgaand werk zijn hergebruikt⁹. Op de kadastrale minuut van omstreeks 1830 is het blokvormige gebouw reeds op dezelfde wijze weergegeven als thans zichtbaar, dus inclusief het bouwdeel langs de Marktstraat, genummerd als 20. Het bouwdeel aan de Ossenmarkt had aanvankelijk een dubbele entree, hetgeen suggereert dat het uit drie bouwlagen bestaande gebouw meerdere woningen bevatte. Merkwaardig is dat de gevels van de begane grond en de zijgevels van de verdiepingen zijn voorzien van gepleisterde blokken. De noordgevel heeft zelfs kozijnen en ramen uit ongeveer 1800 die afwijken van de classicistische exemplaren in de voorgevel. Het vermoeden bestaat dat achter de pleisterlagen gedeelten van een voorganger zijn opgenomen. Helaas kon dit vermoeden bij de bouwhistorische verkenning niet eenduidig worden bevestigd. Onbekend is wanneer de splitsing van het pand ongedaan is gemaakt en de hoofdtoegang weer van een enkelvoudige ingangspui is voorzien.

Sinds 1967 is het pand als kantoor in gebruik en is het daarvoor herhaaldelijk inwendig verbouwd, ondermeer toen het Kantongerecht er in werd onderge-

9. Van der Hoeve 2009.



Afb. 18. Ossenmarkt noord- en oostzijde rond 1900, met het hoge blokvormige pand Ossenmarkt 7 met dubbele deur. Foto: P.B. Kramer, collectie RHC Groninger Archieven, inv.nr. 1785-6868.

bracht. Nadat het Kantongerecht het pand in 2008 weer had verlaten, vonden opnieuw enkele interne wijzigingen plaats. Bij deze gelegenheid kreeg ook de voorgevel een herstelbeurt. Vanwege de markante plaats op de Ossenmarkt is door de gemeente bij de nieuwe eigenaar aangedrongen op kleurherstel van de gevel. Na een inventarisatie van de verflagen bleek dat de oudste kleurlagen waren gebaseerd op het imiteren van hardsteen en zandsteen. Met deze gegevens is de kleurige afwerking gereconstrueerd: het geblokte pleisterwerk en de omrandingen van de vensters in een zandsteenkleur; de plinten, cordonlijst en de ingangsomlijstingen in een hardsteengrijze kleur (afb. 19).

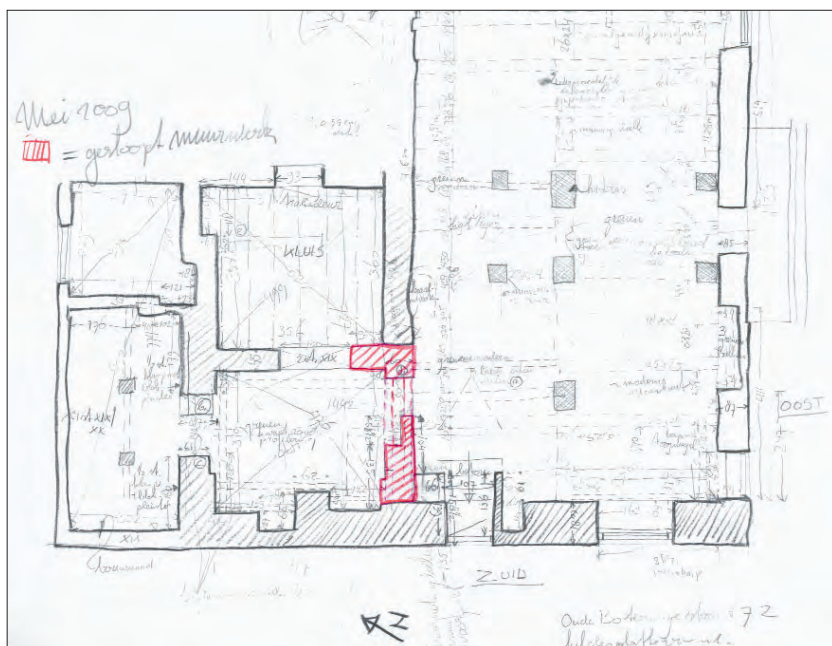


Afb. 19. Ossenmarkt 7 na kleurherstel.
Foto: B. Raangs, collectie
Dienst RO/EZ.

9. Oude Boteringestraat 72 en 74, Hotel Corps de Garde (RM)

Nadat de 17e-eeuwse stadsuitbreiding met haar nieuwe verdedigingswallen was voltooid, werd de middeleeuwse stadsgracht gedempt en verrees aan binnen- en buitenzijde van de stadsmuur nieuwe bebouwing waarvoor de muur grotendeels werd afgebroken. Ten westen van de gesloopte Boteringepoort werd in 1634 het nieuwe wachthuis Corps de Garde gebouwd¹⁰. Het rechthoekige gebouw bestaat uit twee bouwlagen onder een hoog schilddak. Oorspronkelijk bezat het op de verdieping smalle vensters van zandsteen. Laatstgenoemden zijn in de 18e eeuw vervangen door houten kozijnen met roedenramen. De begane grond bezit een rij zuilen onder boogstellingen met daarboven een frieslijst. Oorspronkelijk was hieronder een open ruimte, maar nadat de functie van wachthuis werd opgeheven zijn de bogen dichtgezet met metselwerk en vensters. Het gebouw helt sterk achterover, waarschijnlijk omdat de fundering van de achtergevel is weggezaakt in de voormalige stadsgracht. Het pand is jarenlang in gebruik geweest bij de Rijksuniversiteit. In 1992 werd er een restaurant met logiesmogelijkheid in gevestigd, waarvoor het toen op bescheiden wijze is verbouwd.

In 1996 werd het buurpand Oude Boteringestraat 72 aangekocht met het oog op uitbreiding van het logement tot hotel. Om na te gaan in hoeverre de cultuurhistorische en bouwhistorische waarden door een verbouwing zouden worden aangetast, is bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd. Hieruit kwam naar voren dat het pand Oude Boteringestraat 72 tot in de kap laat-middeleeuws van opzet is en in het pand belangrijke resten van de middeleeuwse stadsmuur en mogelijk ook van de poort bewaard zijn gebleven¹¹.



Afb. 20. Oude Boteringestraat 72, opmeting kelderplattegrond met in rood aangegeven het illegaal weggebroken middeleeuwse metselwerk van het 14e-eeuwse poortgebouw. Tekening: Taco Tel, collectie Dienst RO/EZ.

10. Tel en Verkerk 2005, 62.

11. Reinstra en Van der Waard 1996a en 1996b.

Bij de verbouw tot hotelkamers door Architectenbureau de Zwarte Hond konden gelukkig vrijwel alle bouwhistorisch belangrijke onderdelen worden ontzien. Om beide panden aan elkaar te kunnen koppelen en voor het aanbrengen van een brandvrij trappenhuis moest helaas wel in de noordgevel van nummer 72 een strook metselwerk van de oude stadsmuur worden gesloopt. Enige tijd later kwam het verzoek voor de inbouw van een lift, om aan de huidige eisen die aan een hotel gesteld worden te kunnen voldoen. De lift is gesitueerd in Corps de Garde tegen de achtergevel, waar deze het minste schade voor de cultuurhistorie tot gevolg had.



Afb. 21. Oude Boteringstraat 72, interieur kelder na verbouw. Foto: Taco Tel, collectie Dienst RO/EZ.

De meest recente ingreep betrof de ingebruikname van de middeleeuwse kelders van Oude Boteringstraat 72. Omdat de kelders onvoldoende hoogte hadden, is door ARTèS bureau voor architectuur en interieur, een vergunning-procedure gestart om de kelder ongeveer een halve meter diep uit te graven. Een voorwaarde bij de verleende vergunning was het uitvoeren van archeologisch onderzoek¹². Tijdens de ontgraving bleek dat de fundering langs de Muurstraat een geringe aanlegdiepte had en deze rustte op een grondverbetering. Door verder te werken zou de enorme gevel constructief worden ondermijnd. Daarom was de gemeente genoodzaakt de werkzaamheden stil te leggen. Voor de oplossing van dit probleem zijn de verzwakte funderingen versterkt met behulp van betonconstructies. Later werd in de kelder illegaal nog een deel van het 14e-eeuwse metselwerk van het poortgebouw gesloopt (afb. 20), waardoor de gemeente opnieuw moest ingrijpen. Uiteindelijk is het vernielde metselwerk weer gedeeltelijk aangeheeld en heeft de kelder zijn nieuwe functie gekregen (afb. 21).

10. Pop Dijkemaweg 98 (GM), illegale sloop

De kop-rompboerderij stond tot voor kort op een deels omgrachte boerenplaats met boomgaard in de nabijheid van een Hunzemeander, met de kop in een groenzone en met de romp op een bedrijventerrein (afb. 22). De uiterlijke verschijning van voorhuis en stookhut dateerde uit 1926, de schuur oogde ouder. De boerderij komt met een vergelijkbare contour al voor op de eerste kadaasterkaart van rond 1830. Op grond hiervan, de verhoogde ligging van het voorhuis en

12. Kortekaas e.a. 2008, 46-48.



Afb. 22. Pop Dijkemaweg 98 in 2005. Foto: Marcel Verkerk, collectie Dienst RO/EZ.

vanwege een 18e-eeuwse bouwphase in het woongedeelte kan worden aangenomen dat bewoningsgeschiedenis van de boerenplaats verder terug gaat¹³.

In het kader van de inventarisatie en selectie van boerderijen in de gemeente Groningen is de boerderij met boerenplaats en stookhut in september 2006 voorbeschermd als gemeentelijk monument. De boerderij was toen eigendom van de gemeente en had fors achterstallig onderhoud. In juni 2007 is de boerderij met een restauratieverplichting verkocht aan een particulier. Vervolgens is kort na elkaar drie keer brand uitgebroken in het leegstaande gebouw. Omdat de koper, ook na het nodige overleg, zijn restauratieverplichting niet nakwam, is een juridisch traject gestart om hem hieraan te houden. Dit resulteerde in een door bureau Holstein Restauratie Architectuur opgesteld herstelplan met begroting. Dit plan is bij de gemeente als aanvraag bouw- en monumentenvergunning ingediend. Vervolgens is een datum voor de start van de werkzaamheden afgesproken. Op 3 juli 2008 is de boerderij definitief aangewezen als gemeentelijk monument. Eind oktober werd de monumentenvergunning voor de herstelwerkzaamheden



Afb. 23. Pop Dijkemaweg 98 na instorting in 2009. Op de voorgrond en rechts de illegale ontgraving van de fundering waarbij het voorhuis is ingestort.

Foto: Marcel Verkerk, collectie Dienst RO/EZ.



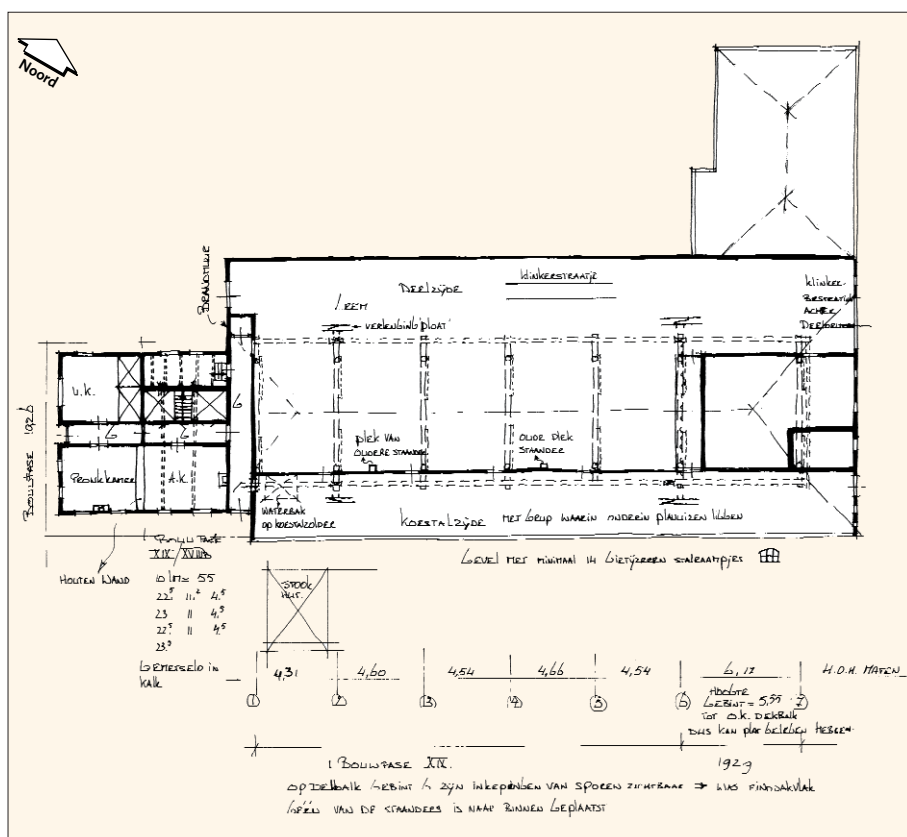
Afb. 24. Pop Dijkemaweg 98, de boerderij afgebeeld op een kaart van Henricus Teijsinga uit 1730, aangeduid als *Sijmen Thijs huis*. Detail van kaart 13 uit de Atlas der Provinciëlandren. Collectie RHC Groninger Archieven.

13. Verkerk 2006.

verleend. Een dag later stortte het voorhuis van de boerderij geheel in na werkzaamheden met een mobiele kraan (afb. 23). Omdat er een sterk vermoeden bestaat dat sprake was van opzet, is door de gemeente aangifte bij de politie gedaan.

De inmiddels geheel gesloopte boerderij is in een aantal fasen tot stand gekomen. De boerderij wordt reeds afgebeeld op een kaart van Henricus Teijsinga uit 1730 en aangeduid als *Sijmen Thijs huis* (afb. 24). De boerderij heeft dan in hoofdopzet ook al de vorm die hij op de Kadastrale Minuut van omstreeks 1830 heeft, met een smal voorhuis asymmetrisch geplaatst voor een hoge zogenaamde Friese schuur. Nieuw in 1830 is de melkenkelder die naast het voorhuis onder een afdak ligt. Een van beide balken uit het oudste deel van het voorhuis kon dendrochronologisch worden gedateerd op 1627. Gezien de kwart ronde, typisch 18e-eeuwse profilering was de balk in situ vermoedelijk hergebruikt en moet de gesloopte boerderij in opzet uit het begin van de 18e eeuw dateren. De gebinten van de schuur waren 19e-eeuws en dateerden mogelijk al van vóór 1830.

In de jaren dertig van de vorige eeuw kreeg de boerderij de verschijningsvorm van voor de sloop (afb. 25). Het voorste deel van het voorhuis werd toen geheel vernieuwd waarbij de middengang tot aan de voorgevel werd doorgetrokken. De lage keldermuur werd een nieuwe, hoge dragende zijgevel en het woongedeelte werd gedekt met één doorgaand dak. In 1929 is de hoofdschuur met één gebint naar achteren verlengd en in 1938 werd haaks hierop een bijschuur gebouwd.



Afb. 25. Pop Dijkemaweg 98, plattegrond van de opmeting in 2005, met in tekst aangegeven de bouwperiodes.
Tekening: Marcel Verkerk, collectie Dienst RO/EZ.

11. Stationsplein 4, Hoofdstation (RM), retirade gebouwtje en 3e klasse restauratie

Het in 1896 door architect Gosschalk ontworpen stationsgebouw is gebaseerd op een standaardontwerp¹⁴. Deze standaard stations hadden altijd retirade gebouwen, privaten, buiten het eigenlijke stationsgebouw. Bij grotere stations, zoals in Groningen, werden deze gebouwtjes aan de beide uiteinden geplaatst waardoor de symmetrische opzet van de gevel werd ondersteund. In het hoofdbouw was alleen een toiletruimte naast de damessalon, waar thans het Grenswisselkantoor is ondergebracht. In het eerste ontwerp van Gosschalk weken de gebouwtjes qua architectuur nogal af van het ontwerp voor het hoofdbouw, maar in het uitgevoerde ontwerp zijn de gebouwtjes toch aan de architectuur van het hoofdbouw aangepast. Beide werden verschillend gebruikt, het oostelijke gebouwtje was de toiletvoorziening voor de reizigers, het in 1956 afgebroken westelijke gebouwtje voor het stationspersoneel.

Het nog bestaande gebouwtje heeft een plattegrond die oorspronkelijk uit twee helften bestond, één voor de dames en één voor de heren. Tussen deze ruimten lag een gang die werd gebruikt om de privaattonnen te wisselen. De ruimte had geen vlak plafond maar een zogenaamde 'ziende kap' met op het hoogste punt een ventilatiekap. Dat zal niet voor niets geweest zijn. Licht kwam voornamelijk binnen door vensters in de voorgevel.

Bij de modernisering van het station in 1968 werd het oostelijke toiletgebouwtje buiten gebruik gesteld. De toiletten werden toen verplaatst naar het hoofdbouw waar zich oorspronkelijk de keuken voor de stationsrestauraties bevond. Het retiradegebouwtje werd vervolgens verbouwd tot bloemenkiosk waarbij het ernstig werd verminkt.

In verband met de beoogde nieuwe functie als *fast food* kiosk werden vanaf 2006 door NS-Poort opnieuw plannen voor het gebouwtje ontwikkeld. Van deze omstandigheid is gebruik gemaakt om de eerder ontstane verminkingen deels weer ongedaan te maken. De deur en etalage uit 1968 zijn daarbij weer verwijderd en metselwerk is hersteld (afb. 26). Ten behoeve van de luchtafvoer is op het dak opnieuw een ventilatiekap aangebracht, geïnspireerd op het oorspronkelijke exemplaar.



Afb. 26. Stationsplein 4, retirade-gebouwtje na
herstel noordgevel.

Foto: Taco Tel, collectie Dienst RO/EZ.

14. Van Bakel 2000, III.

Afb. 27. Stationsplein 4, voormalige restauratieruimte 3e klasse waarin winkelruimte is on-dergebracht.

Foto: Taco Tel, collectie Dienst RO/EZ.



Ook de aan de oostzijde van het stationsgebouw gesitueerde voormalige restauratieruimte 3e klasse kreeg een nieuwe functie als kleine supermarkt voor reizigers. De in 1997 nieuw aangebrachte keuken moest daarvoor weer worden gesloopt. De monumentale ruimte zelf hoefde gelukkig niet veranderd te worden, met uitzondering van de afwerking van de vloer. Het nog resterende deel van de oorspronkelijke linoleumbedekking kon worden behouden door de nieuwe tegelvloer eroverheen te leggen. De nieuwe vloer is reversibel aangebracht, waardoor de linoleumvloer in de toekomst nog weer in het zicht kan worden gebracht. De schappen en koelvitрины staan geheel los van de monumentale wanden. (afb. 27).

Beide ingrepen hebben geleid tot een beter functioneren van de betreffende onderdelen van het stationsgebouw.

12. Stationsstraat 7 (RM)

Het voormalig hotel Terminus is in 1882 gebouwd naar ontwerp van architect W. van der Heide in een voor die tijd typisch eclectische bouwstijl. Hoewel als herenhuis gebouwd, is het pand Stationsstraat 7 voor een groot deel van haar bestaan onder verschillende namen als hotel in gebruik geweest. Tussen 1910 en 1920 is het uitgebreid met een vleugel haaks op de achterzijde van het pand. De rijk versierde voorgevel met een neoklassieke uitstraling staat op een gestucte plint van imitatie natuursteen, gebouchardeerde blokken.

Zoals in die tijd gebruikelijk konden stucornamenten worden besteld uit catalogi. Het waren standaard ornamenten die meestal als imitaties van zandsteen (okergeel) of hardsteen (zwartgrijs) waren afgewerkt. De lijsten en lisenen werden daarentegen doorgaans in hetzelfde materiaal in het werk door een stukadoor aangebracht. In de loop der tijd zijn deze onderdelen vaak (ten onrechte) geschilderd waardoor de oorspronkelijke textuur verloren ging. Door het overschilderen werd de ornamentiek bovendien steeds minder duidelijk.

De meest recente afwerking van het pand Stationsstraat 7 was een vrij opdringerig okergeel, crêmewit en grijs. De kleuren waren weinig harmonieus en sloten slecht aan bij de architectuur. Om hierin verbetering aan te brengen is in 2007 door schildersbedrijf Cor Buist onderzoek gedaan naar de kleurige afwerking van het pand¹⁵. Hieruit kwam als oudste lagen een waaier van voornamelijk pasteltinten

15. Buist 2007.

Afb. 28. Stationsstraat 7, omstreeks 1936 toen Hotel Terminus in het pand gevestigd was. Prentbriefkaart collectie RHC Groninger Archieven, inv.nr. 1986-5471 .



naar voren, waaronder opmerkelijk genoeg ook groenen. Een en ander zou beter passen bij een pand in Art Nouveau stijl dan bij deze neoclassicistische gevel. Een ander probleem was dat er in de veelheid van lagen weinig samenhang is gevonden, waardoor reconstructie op grond van het onderzoek niet mogelijk was. Bij het kleurherstel is daarom teruggegrepen naar een vooroorlogse foto (afb. 28). Daarop lijkt het stucwerk monochroom te zijn afgewerkt. Ook is zichtbaar dat de ramen behoorlijk donker afsteken tegen de rest van de afwerking. In het eerder genoemde rapport was sprake van oorspronkelijk blank gelakte ramen. Op grond van een en ander is besloten om al het stucwerk te schilderen in een zandsteengeel, het houtwerk in een iets afstekende tint en de ramen in een bruinpaarse (dodekop) kleur.

13. Zuiderpark 26 (RM)

Ter plaatse van de voormalige Oosterdwinger, die was gelegen tussen de Herepoort en de Oosterpoort, werd na het slechten van de vestingwerken aan het eind van de 19e eeuw het Zuiderpark aangelegd. Stadsbouwmeester Van Beusekom ontwierp een plan met zes groene door straten omgeven eilandjes waarop in totaal zeventien percelen werden uitgegeven. Hierop verzezen aanzienlijke



Afb. 29. Herebrug rond 1900, met geheel links Zuiderpark 26 nog zonder bepleistering. Foto: collectie RHC Groninger Archieven, inv.nr. 1785-0339.

villa's, waaronder een nieuw woonhuis voor K.H. Gaarlandt. Het neoclassicistische ontwerp uit 1881 is van de hand van de Groningse architecten K. en G. Hoekzema. Het huis heeft een min of meer vierkante plattegrond en telt twee verdiepingen. Aan de westgevel werd in 1897 een serre gebouwd. Uit die tijd dateert een foto van het pand (afb. 29). De foto laat zien dat het pand oorspronkelijk niet bepleisterd was. Dit werd bevestigd toen bij de herstelwerkzaamheden in de serre het oorspronkelijke schoon metselwerk van de buitengevel in het zicht kwam. Vermoedelijk uit de bouwtijd dateert ook een stuk behang dat boven in een kast werd aangetroffen, in het gedeelte dat bij de hierna genoemde verbouwing aan het zicht werd onttrokken (afb. 30).



Afb. 30. Zuiderpark 26, behangfragment met naturalistische motieven met laat-19e-eeuwse stijlinvloeden van de Arts-en-crafts beweging in Engeland. Foto: Taco Tel, collectie Dienst RO/EZ.

In 1906 vond onder leiding van architect P.M.A. Huurman een grote verbouwing plaats. Hiervan zijn helaas geen bouwtekeningen bewaard gebleven. De indeling van het pand is toen vermoedelijk ingrijpend gewijzigd, omdat de indeling van begane grond en verdieping sterk afwijkt van die van de kelder. Om dit constructief te kunnen realiseren, zijn boven de kelder zware staalconstructies aangebracht om de nieuwe muren te ondersteunen. Het huis kreeg vervolgens ook een nieuwe inrichting die duidelijk een stempel van architect Huurman draagt. Ondermeer de jugendstiltegels en glas-in-loodramen in de vestibule met trappenhuis dateren uit deze tijd. In 1924 werd de eetkamer voorzien van een vijfzijdige erker naar ontwerp van architect T. Holthuis Kzn.

Vanaf 1980 woonden er studenten in het pand. Door middel van de feuilleton *Mussengang* in de Groninger Universiteitskrant konden Groningers tussen 1984-1995 mee genieten van hun wel en wee (afb. 31)¹⁶. Na verkoop van het pand werden de studenten uitgekocht en kwam het langdurig leeg te staan. Bij een onderhoudsbeurt werd zonder vergunning een deel van het pleisterwerk verwijderd. De oorspronkelijke pleisterafwerking was gemaakt met grijs, grauwwit en geel gekleurd zand. Dit kon niet meer worden hersteld, waardoor noodgedwongen moest worden besloten het stucwerk na aanheling over te schilderen (afb. 32).

16. Hajema e.a. 1984-1995.



Afb. 31. Zuiderpark 26, zoals het figureerde in de feuilleton Mussengang in de Groninger Universiteitskrant. Tekening: L.R. Cornelius.



Afb. 32. Zuiderpark 26 na herstel.

Foto: Berend Raangs, collectie Dienst RO/EZ.

Enkele jaren geleden is het leegstaande pand uiteindelijk gekocht door een particulier die het graag weer in ere wilde herstellen. Bij het opstellen van het restauratieplan door architect J. Moerlein bleek dat veel interieurdetails van de afwerking uit 1906, zoals betimmeringen, afwerkingen in marmer, Jugendstiltegels en glas-in-lood ramen nog aanwezig waren. Hoewel zwaar beschadigd, boden ze voldoende aanknopingspunten voor herstel en aanheling. De neoklassieke inrichting van suite en salon waren illegaal helaas geheel verwijderd. Deze is nu eigentijds vormgegeven.

Literatuur

- Bakel, A. van, 'Plafonds van papier in het hoofdstation NS' in: *Hervonden Stad* 5 (2000), III-III8.
- Buist, C., *Kleuronderzoek Stationsstraat 7 te Groningen*. Rapport. Groningen, 2007.
- Folkers, Vos & Creman meubelrestauratie Amsterdam, *Nader onderzoek afwerking Timpe Orgel Nieuwe Kerk Groningen*. Amsterdam, 2008.
- Hajema, L. e.a., 'Mussengang, Het leven in een Gronings studentenhuus' feuilleton in: *Groninger Universiteitskrant* (1984-1995).
- Hoeve, J.A. van der, *Ossenmarkt 7/Marktstraat 20*. Bouwhistorische verkenning gemeente Groningen. Groningen, 2009.
- Hut, H., onder redactie van S. Tuinstra, *Timpe-orgel Groningen, onderzoek van de geschiedenis van de kleurstelling met rehabilitatievoorstel inzake het grote orgel in de protestantse Nieuwe Kerk*. Rapport. Groningen, 2005/2006.
- Kortekaas, G., K. Helfrich, J. Huis in 't Veld en A. Wieringa, 'Jaarverslag archeologie in 2006 en 2007' in: *Hervonden Stad* 13 (2008), 7-59.
- Overbeek, R., 'Zo helder als glas, Decoratief gebruik van glas in lood in de stad Groningen 1900-1940, II. De periode 1920-1940' in: *Hervonden Stad* 4 (1999), 87-96.
- Peet, C. van der, en G. Steenmeijer (red.), *De rijksbouwmeesters, twee eeuwen architectuur van de Rijksgebouwdienst en zijn voorlopers*. Rotterdam, 1995.
- Raangs, B. en J. van Haften, 'Jaarverslag restauraties in 2002' in: *Hervonden Stad* 8 (2003), 51-64.
- Raangs, B. en J. van Haften, 'Jaarverslag restauraties in 2008' in: *Hervonden Stad* 14 (2009), 49-78.
- Reinstra, A. en F. van der Waard, *Oude Boteringestraat 72 Groningen, Bouwhistorisch onderzoek*. Rapport Instituut voor Bouwhistorische Inventarisatie en Documentatie-'s-Hertogenbosch, 1996.
- Tel, T. en M. Verkerk, 'Jaarverslag bouwhistorie in 2004' in: *Hervonden Stad* 10 (2005), 37-66.
- Verkerk, M., *Pop Dijkemaweg 98*, Bouwhistorische verkenning gemeente Groningen. Groningen, 2006.
- Werff, E. van der, R. Overbeek en B. Havinga, *Van Anna Varwers Convent tot Zuiderkerk, Gasthuizen en Godshuizen in Groningen*. Groningen, 2005.